

Бернар ДЮПІР*

СІМ'Я І АТЕЇСТИЧНЕ СУСПІЛЬСТВО УЧОРА Й СЬОГОДНІ. ВЧЕННЯ ОТЦІВ ЦЕРКВИ

Якщо ми зіставимо два суспільства – язичницький початок християнства і сучасне атеїстичне – упродовж двох тисячоліть на Сході й на Заході, ми обов'язково знайдемо між ними схожість і точки зіткнення. Проте, незважаючи на схожість вираження, суть цих двох суспільств відрізняють два основоположні елементи.

Язичницьке суспільство

Язичницьке суспільство на зорі християнства було не атеїстичним, а глибоко релігійним, і, за винятком невеликої меншості, яка могла собі дозволити послуги приватного викладача, викладання релігії (тобто “язичництва”) у громадських школах було обов'язковим. Тертуліан залишив точний опис викладання релігії в школах античного періоду. Що насамперед впадає в очі? Портрети найголовніших богів на стінах класів. Вчитель за допомогою цих зображень представляє учням богів поіменно, він також знайомить їх з генеалогією та історією кожного божества. Цей предмет, який ми сьогодні називаємо *міфологією*, посідав важливе місце в шкільному навчанні. Що ж стосується “атеїзму”, то його не приймали в античному місті, за атеїзм засуджували до смертної кари, адже бути атеїстом означало відкидати державну релігію. За логікою стародавнього римлянина, відхід від традиційної релігії і був атеїзмом.

Більш того, римський громадянин повинен був присягати “обожнюваному імператору” і відмовитись від ідолів. Цей подвійний обов'язок був радикально протилежним вірі в

---

* Директор франко-російського центра в Парижі.

єдиного Бога християн. Саме відмова християнина від присяги “обожнюваному імператору” юридично ставила його на нижню сходинку римського суспільства. За часів гоніння, якщо християнин був затриманий, у нього було два виходи: відмовитись від віри або прийняти мученицьку смерть.

Християнське суспільство

Міланський едикт 313 року легалізував перехід від язичництва до християнства. Згідно з едиктом цей перехід був не розривом, а навпаки – продовженням і розвитком релігійної концепції, грубо вираженої в язичницьких культурах, у релігію, яка резюмувала і сублімувала всі внутрішні спроби афінян у “пошуках незнаного Бога”. Писання отців Церкви – особливо другого століття, і зокрема, святого Іустина Римського – насамперед були спрямовані на захист нової релігії від наклепів на християн, яких звинувачували в атеїзмі, в політичній підіривній діяльності та аморальності. Тому отці Церкви, не вступаючи в полеміку з язичництвом, навпаки, підкреслювали головні цінності грецької цивілізації. Для них Втілення Христа розкрило всю повноту істини.

Адже істинним є те, що найвидатніші уми античності, такі як Сократ або Платон, передбачали, принаймні частково, “першопочатки” Слова.

Для них, далеких від атеїзму, це многобожжя, закарбоване хоча і в незрозумілій, але змістовній безперервності, несе правду християнства.

Пізніше отці Церкви третього століття і серед них Клімент Александрійський намагалися точніше описати зв'язок християнства з грецькою культурою, позитивно підкреслюючи їх близькість.

Християнський ідеал, який вони захищали, – це ідеал моральної рівноваги, який оновлює античний ідеал внутрішньої гармонії. Виходячи з цього можна сказати, що отці Церкви заклали основу християнської культури, яка ґрунтується на євангельській вірі та всьому найкращому, що залишила нам у спадщину класична думка. Ми є присутніми разом з ними під час народження “християнського гуманізму”, який упродовж понад тисячоліття як у Римі, так і у Візантії надихав і об'єднував християн.

Дехристиянізоване суспільство

Християнство, яке вийшло з іудаїзму, увібравши культурну спадщину язичництва, зародило нову цивілізацію – християнське суспільство.

І навіть якщо потім у середньовіччя так звані християнські “зілоти” намагалися протиставити ці два типи суспільства, не можна звинувачувати отців Церкви – ані грецьких, ані латинських – у тому, що вони були призвідниками цієї форми маніхейства, хоча вони, виховані на греко-латинській культурі, першими “освятили” її. І крім того, ігнорування і забуття вчення отців Церкви – особливо на Заході – лише підкреслює цю суперечність.

Однак у чотирнадцятому столітті нове відкриття дохристиянської античності і відродження її гуманістичних художніх і літературних цінностей, прихильно прийняте Західною Церквою, підготувало ґрунт енциклопедистам і філософам сімнадцятого століття – віку Просвітництва – Дідро, Вольтеру, Д’Аламберу, які оголосили війну так званому “обскурантизму” християнського погляду на світ.

Атеїстичне суспільство

Повністю порвавши з релігійними цінностями, які становили основу не тільки християнського суспільства, але і “язичницького” суспільства античності, цей новий абсолютно раціоналістичний і секуляризований погляд на світ повністю ігнорував трансцендентну реальність, поклавши в основу іманентний гуманізм – гуманізм без Бога, гуманізм у своїй основі атеїстичний.

Охопивши спочатку кола інтелігенції Західної Європи, цей повільний процес поширення невіри, атеїзму поступово проник у всі шари суспільства. Суспільства, яке, не ставши атеїстичним, поступово перетворилося на секуляризоване. Наслідки Французької революції 1789 року відчувалися по всій Європі, де боротьба з монархією і встановлення демократії, як правило, носили войовничий світський характер, переможці вимагали відокремлення Церкви не тільки від держави, а й взагалі від суспільства.

Ось чому протягом наступних століть західноєвропейське суспільство, традиційно католицьке і протестантське, не

проголошуючи себе атеїстичним, поступово дедалі більше дехристиянізувалося.

Європейські народи, які належать до православної традиції, зокрема Росія, пройшли інший шлях. Якщо Петро Перший “прорубав вікно в Європу”, а згодом Катерина Друга заохочувала вплив на російське суспільство європейського віку Просвітництва, і цей вплив торкнувся лише тільки “західницьки” настроєної частини інтелігенції, – то решта суспільства, перебуваючи, з одного боку, під сильним впливом Православної Церкви, а з другого – під пильним наглядом держави, що не допускала жодних реформістських впливів, аж до Жовтневої революції зберегла свій статус християнської держави.

Постатеїстичне суспільство

Ми знаємо, як раптово і грубо революція 1917 року в Росії накинулася на християнське суспільство, вимагаючи від нього переродитися в атеїстичне. Через 10 років після падіння воєнничого атеїстичного режиму ще дуже рано говорити про шкоду, заподіяну суспільству атеїзмом. Особливо це стосується майбутнього таких важливих його складових, як сім'я і виховання.

Я не настільки компетентний, щоб давати “оцінку” становищу сім'ї і виховання в постатеїстичному суспільстві. Але все ж таки дозвольте мені проаналізувати ситуацію в сучасному суспільстві Східної, а потім і Західної Європи у світлі вчення отців Церкви, які вже у перші століття християнства зіткнулися з жорстким протистоянням християнства, язичництва та атеїзму. Отже, якщо прояви атеїзму і неоязичництва численні і різноманітні, якщо вони найчастіше є прямолінійними та грубими або, навпаки, підступними і прихованими, то осяяні світлом Євангелія “ліки”, що їх нам пропонують отці Церкви, і сьогодні є досить ефективними.

Вчення отців Церкви

Один з найбільших мислителів ранньохристиянського періоду Клімент Александрійський на початку III ст. у своїй знаменитій школі “Дідакталіон” розробив духовне і моральне вчення про виховання і християнську сім'ю.

Після активно пережитого культурного і релігійного досвіду античного язичництва, прийнявши християнство, Клімент використав усі свої величезні філософські знання та ерудицію на євангелізацію язичницького світу, особливо на християнську освіту інтелігенції та вищого світу його рідної Александрії.

Його тритомна праця під назвою “Вчитель” становить собою керівництво для віруючого. Цей підручник був складений для батьків і новонавернених вихователів спеціально для їх євангелізації. І якщо два наступні томи “Вчителя” становлять собою вчення про християнське благочестя, підкріплене практичними порадами, необхідними для повсякденного життя того часу, то перший том “Вчителя” є гармонійним синтезом запозичених у грецьких мислителів принципів, уміщених у перспективу євангельського вчення.

За античних часів вчитель-педагог виконував дві ролі – навчав молодь не тільки шкільним предметам, а й готував їх до життя у суспільстві. Виходячи з важливості цієї ролі, відведеної вчителів в античному суспільстві, Клімент хотів підкреслити просвітницьку роль Христа, який є істинний “Логос-Вчитель” християнина. Отже, якщо Логос є “Вчитель”, то віруючі є дітьми. Клімент любив цей образ. Це йому дозволяло розвинути почуття безпосереднього, дитячого сприйняття – простоти, слухняності, прямої, чистоти, щирості і, звичайно ж, тендітності. Дитина потребує захисту, керівництва, свободи, щоб бути веселою, усміхненою, радісною. Її очі повинні постійно бачити Логос, який нею керує, якого вона повинна наслідувати, який вона може мати за взірць, за яким вона повинна звіряти свої вчинки.

Модель гармонійного синтезу грецької мудрості і християнської віри – вчення Клімента та інших грецьких отців Церкви – адресовано “людям світу цього”. Це було зроблено так само делікатно і так само ненав’язливо, як це зробив пізніше на Заході святий Франциск Сальський.

Але особливо Клімент Александрійський підкреслює роль Божественного Вчителя, Христа-Логоса, який є взірцем для всіх вихователів і особливо для батьків-християн. Саме тому він ретельно підкреслює незамінну роль християнської сім’ї в язичницькому суспільстві. Сім’ї, яка є живою часткою Тіла Христового: “Ми сягнули довершеності, – говорить він, – оскільки, поєднавшись з Христом, який є Главою, ми стали Церквою”.

Приклад отців Церкви, які першими спробували роз'яснити вчення свого Божественного вчителя, сьогодні як ніколи є для нас актуальним. І саме тому, що вони першими своєю вірою протиставили себе "сучасності" свого часу. Християнство, навіть якщо воно й жило цивілізації, ніколи себе з ними не ототожнювало. Адже Христос не прийшов на землю, щоб врятувати суспільні структури. Він прийшов для спасіння людини. Отже, якщо суспільства і земні вітчизни дітей Божих ефемерні і швидкоплинні, їх справжня вітчизна є вічною і не має меж.

Ось чому звернення до отців Церкви не є поверненням назад, але обернене до живих та іскристих джерел традиції, вірними охоронцями якої вони є.

А що стосується сім'ї, яка особливо сьогодні перебуває в небезпеці, включаючи й саме поняття сім'я, — спадщина Отців Церкви залишається ключем для розуміння євангельських гуманістичних цінностей. Ця спадщина також закликає християн не протиставити сучасність традиції і не перетворювати християнську віру на християнську культуру, а навпаки, закликає до євангелізації сердець, починаючи з ядра Церкви, яким є сім'я.